

ANGST FOR VOLDSKRIMINALITET I NORGE

AV LEIF PETTER OLAUSSEN

1. INNLEDNING

De siste tjue årene har frykt for vold blitt undersøkt på seks ulike tidspunkt i Norge. Hva kan disse undersøkelsene gi oss av kunnskaper om frykt for vold i det norske samfunn? Hvorfor er det både visse variasjoner og faste mønstre for hvordan frykt fordeler seg i befolkningen? Skyldes det ulikheter i personlig utrustning blant folk, ulike erfaringer med vold, forskjeller i risikobetraktning, eller i sosial forankring? Og i hvilken grad er frykt for vold betinget av mer generelle samfunnsmessige forhold? Disse spørsmålene blir forsøkt belyst i det følgende, først og fremst ved bruk av norske data, men også ved å trekke veksler på forskning utført i andre land. Frykt og angst for voldspreget kriminalitet er imidlertid et lite undersøkt fenomen. Det vil også sette sitt preg på dette arbeidet.

2. DATAGRUNNLAG

Det første norske datamaterialet om frykt for vold (fra 1973) ble analysert av *Ringén* (1975). I 1981 ble det gjort en ny undersøkelse, og *Olausson* (1983) analyserte dette materialet og endringene fra den første til den andre undersøkelsen. Spørsmålsformuleringen som ble brukt i disse to undersøkelsene, avviker fra de senere undersøkelsene (i 1983, 1987, 1991 og 1993). Derfor vil det ikke bli foretatt sammenligninger mellom de to første og de senere undersøkelsene. Data for 1983, 1987 og 1991 ble samlet av Statistisk sentralbyrå som del av den generelle levekårsundersøkelsen som ble gjort disse årene. Ved disse undersøkelsene har et tilfeldig utvalg på drøyt 5 000 personer blitt trukket ut til intervjuing om ulike sider ved sin livssituasjon. Utvalget har blitt trukket blant personer som ikke bodde i institusjon og som var 16 år eller eldre. Bortfallet ved disse undersøkelsene har vært 22–25 %. Statistisk sentralbyrå har publisert deler av materialet i tabellpublikasjoner¹ som jeg har benyttet. I tillegg er en del av de data som er benyttet her, framkommet ved egne analyser av data fra levekårsundersøkelsen 1991. Data i anonymisert form er stilt til disposisjon gjennom Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD)².

En ny undersøkelse som Statistisk sentralbyrå gjorde i 1993, ble publisert for sent³ til at den kunne trekkes sterkt inn i dette arbeidet. Dessuten har den svakheter som skiller den klart ut fra de tre forutgående undersøkelsene, og som blir tatt opp senere.

Fra og med 1983 har frykt for vold og trusler om vold blitt kartlagt ved at folk som har deltatt i Levekårsundersøkelsen, har blitt stilt følgende spørsmål:

Har du den siste tiden vært urolig for å bli utsatt for vold eller trusler når du går ute alene her på stedet? Vil du si svært urolig, noe urolig eller ikke urolig?

De som har svart svært urolig eller noe urolig, blir klassifisert som de som frykter å bli utsatt for vold eller trusler.

I tillegg har de intervjuede også blitt spurt om de selv har vært utsatt for vold eller trusler. Spørsmålet som har vært brukt, lød slik i 1991-undersøkelsen:

Har du i løpet av det siste året – 1990 – blitt utsatt for:

- a) *Vold som førte til synlige merker eller kroppsskade?*
- b) *Vold som ikke førte til synlige merker eller kroppsskade?*
- c) *Trussel som var så alvorlig at du ble redd?*

De spurte kunne svare ja eller nei på hvert av spørsmålene. De som svarte ja, ble spurt om hvor mange ganger dette hadde skjedd.

De tre spørsmålene om offererfaring tar kun sikte på å fange opp ferske erfaringer, forhold som folk ble rammet av i løpet av det siste året forut for intervjutidspunktet. Det er imidlertid kjent at noen tar med hendelser som enten er eldre eller ferskere enn de som intervjueren ville ha, fordi de tar feil når det gjelder tidspunktet for hendelsen. Dette kalles henholdsvis forward og backward telescoping (*Sparks 1977*). Dessuten er folk trolig mindre tilbøyelig til å oppgi vold som nære kjente har påført dem, enn voldshandlinger fra helt eller delvis fremmede. Slike feil kan være av betydning ved estimering av årlig forekomst av vold, men spiller en mer underordnet rolle i den sammenheng som disse data vil inngå i her.

3. FRYKT OG SOSIAL KONTEKST

Frykt for vold eller trusler er ikke nødvendigvis skapt av samfunnsmessige eller sosial forhold. Men omfanget av frykt kan blant annet være betinget av de sosiale sammenhenger som menneskene lever i. Visse sider ved den samfunnsmessige kontekst kan gi næring til frykt, mens andre trekk kan virke fryktedempende.

3.1 *Frykt, fare og sårbarhet*

Forklaringer av frykt for vold bygger ofte på to enkle antakelser om hva som skaper og opprettholder frykt. Den ene antakelsen er at frykt for vold er en mer eller mindre lett forståelig følge av omfang og art av voldspreget kriminalitet, at variasjoner i *ytre fare* kan påvirke folk slik at de blir mer eller mindre redde for å bli rammet av slik kriminalitet. Med dette utgangspunktet virker det for eksempel rimelige at man pleier å finne at frykt for vold er tett positivt korrelert med urbaniseringsgrad. Vanligvis er det mest voldskriminalitet i urbaniserte strøk, derfor vil også frykten være mest utbredt der. I tillegg til ytre trusel er det også vanlig å ta for gitt at variasjoner i *sårbarhet* for trusler og vold vil være

bestemmende for hvordan frykten vil fordele seg i befolkningen. Det virker rimelig å anta at for eksempel eldre folk og kvinner kan oppleve seg som mer sårbare enn yngre menn, fordi de siste jevnt over vil ha lettere for å komme seg unna eller ta til motverge om de skulle bli antastet.

Siden levekårsundersøkelsen både inneholder opplysninger om den enkeltes frykt for vold og trusler, og ferske erfaringer som offer, er det blant annet mulig å undersøke hvilke sammenhenger det kan være mellom frykt og ytre voldstrussel. Dels kan det være sammenhenger på *individuell* nivå: De som har vært offer for vold, frykter å bli rammet? Dels kan sammenhengene finnes på *aggregert* nivå: Frykt kan være en følge av den utsatthet som er typisk for den kategori eller gruppe som en person tilhører? – Eller man kan anta at de to fenomenene ikke henger særlig tett sammen, verken på individuell- eller aggregert nivå. Dessuten kan vi undersøke om frykt for vold er mest utbredt i de mest "sårbare" grupper i befolkningen.

Tabell 1: Prosent som er urolig for å bli utsatt for vold eller trusler på bostedet (= frykt), og prosent som det siste året (1990) har vært utsatt for vold eller trusler (Utsatthet).

	Frykt	Utsatthet
Alle	10	5
Kvinner	18	5
Menn	3	6
<i>Menn:</i>		
16-24 år	3	9
25-44 år	2	4
45-66 år	3	1
67-79 år	6	0
80 år->	12	0
<i>Kvinner:</i>		
16-24 år	18	4
25-44 år	16	2
45-66 år	16	1
67-79 år	24	0
80 år->	23	0
<i>Bostedsstrøk:</i>		
Tettsted:		
100.000->	17	7
20.000-99.999	14	7
under 20.000	8	5
Spredtbygd	5	2

Kilde: NOS C43 tabell 56 og 57, s. 166-167.

Fordelingen av frykt for vold og trusler, slik den kommer til syne i *tabell 1*, kan med letthet forklares med det utgangspunktet som ble skissert ovenfor. Det framgår av venstre kolonne i *tabell 1* at frykt for å bli utsatt for vold er langt mer utbredt blant kvinner (18 %) enn blant menn (3 %). Blant eldre menn er det imidlertid en langt høyere andel som frykter vold, 6 % blant menn i alderen 67–79 år og 12 % blant de som er 80 år eller eldre. Forskjellen mellom eldre og yngre kvinner er klart mindre, 16–18 % blant de yngre, og 23–24 % blant de eldste. Videre går det fram at frykt for å bli utsatt for vold ikke er like utbredt i alle bostedsstrøk i landet. Frykten er sterkest utbredt i byer og tettsted med minst 100.000 innbyggere, 17 %. Og så synker andelen som sier at de frykter vold til 14 % i tettsted med 20.000–99.000 innbyggere, til 8 % i tettsteder med færre enn 20.000 innbyggere, og i de spredtbygde strøkene av landet er det 5 % som er urolig for vold. Slik har fordelingen i hovedsak vært også i øvrige norske undersøkelser.

En rimelig grei grunn til at folk kan være redde for vold og trusler er at det faktisk er en viss risiko for å bli rammet av slike handlinger. I så måte har folks frykt et høyst reelt og forstandig grunnlag. Derfor virker det rimelig at frykten blant folk varierer noen lunde i takt med omfanget av vold der de bor, jfr. *tabell 1*. Den viser at både utsatthet for vold og frykt for vold er sterkest utbredt i våre største byer og tettsteder – og lavest i de spredt bebygde delene av landet. I tettsteder med 100.000 eller flere innbyggere ga 17 % av innbyggerne uttrykk for frykt, og andelen som hadde vært utsatt for vold det siste året, var 7 %. I spredtbygde områder var de tilsvarende andelenene 5 % og 2 %.

Tabell 1 viser altså at kvinner er gjennomgående mer redde for vold enn menn er. Dette kan skyldes at kvinner vanligvis opplever seg som mer sårbare enn menn. Frykt for vold vil nok for de aller fleste være frykt for voldshandlinger utført av *menn*. Overfor dem vil kvinner vanligvis ha vanskeligere for å beskytte seg og ta igjen. Kvinner vil derfor i større grad enn menn frykte å bli antastet av en overmann. Derfor virker det rimelig at frykt er mest utbredt blant kvinner. Kvinner vil dessuten i noen grad frykte *kvalitativt andre handlinger* enn de fleste menn forestiller seg å kunne bli utsatt for. Kvinners frykt for vold vil i langt større grad være frykt for seksuelle antastelser⁴, som utvilsomt oppleves som mer personlig krenkende enn mange voldshandlinger og trusler som menn kan frykte å bli rammet av. Når eldre menn er mer engstelig enn yngre menn, kan også det forklares med at sårbarheten tiltar med økende alder fordi fysisk styrke avtar.

Det er altså tilforlåtelige sammenhenger mellom frykt og utsatthet når befolkningsgrupper blir sett under ett, gruppert etter likhet i kjønn, alder eller bostedstype. Men på *individuell nivå er sammenhengen svak*. Å bli utsatt for vold er en nokså sjelden hendelse for de fleste som bor i Norge. Av levekårsdata for 1991

framgår det at det var 5 % som opplevde dette i 1990. Av de som ble utsatt for vold dette året, var det igjen bare et mindretall på 22 % som – til tross for denne ferske voldserfaringen – oppgir å være urolig for trusler eller vold. *Nordhus og Vogt* (1980) gjorde nokså tilsvarende funn i sitt materiale fra Bergen. Det omhandlet *legebehandlede* voldstilfeller, altså ganske alvorlig vold sammenlignet med det som i hovedsak blir fanget opp av levekårsundersøkelsene. De fant at frykten for å gå ut økte med antall voldstilfeller offeret hadde vært utsatt for, men likevel var det slik at:

”Ca 70 % av de som bare hadde vært utsatt for ett voldstilfelle, ca 75 % av de som hadde vært utsatt for to eller tre voldstilfeller og ca 60 % av de som hadde vært utsatt for mer enn tre voldstilfeller, var ikke engstelige for å gå ute om kvelden” (s. 83).

Det er altså ingen automatikk i at voldserfaringer leder til frykt for å gå ut, selv når de er ganske alvorlige. Dette er et gjennomgående funn fra en lang rekke undersøkelser som er parallelle til de norske levekårsundersøkelsene. – Men samtidig er det naturligvis en viss risiko for å bli rammet, selv om den er meget liten for de aller fleste av oss. Det forhold at voldshendelser er *sjeldne*, og desto mer sjeldne jo alvorligere vold det er tale om, gjør at folks *opplevelse* av fare for å bli rammet av vold, lettere kan bli påvirket av helt andre faktorer enn den *erfaringsbaserte* voldsrisiko. Når erfaringsgrunnet blir så tynt at det vanskelig kan gi særlig veiledning for vurdering av hvor risikofylt omgivelsene virkelig er, vil sannsynligheten øke for at andre faktorer enn erfaringene får en sterkere innflytelse på trygghetsfølelsen.

3.2 Frykt, bymessighet og tegn på fare

For at frykt skal kunne være betinget av reell fare eller risiko for vold og trusler, må folk ha ganske godt kjennskap til hvor farefulle omgivelsene er der de bor. I store deler av landet vil ikke dette være noe stort problem for folk flest. De aller fleste norske tettsteder er ikke større enn at det er rimelig lett å ha oversikt over hva som skjer og hvor farlig det måtte være å bo der. Folks personlige kjennskap til hverandre vil gjøre det nokså enkelt å vite *hvem* de eventuelt er redde for, og også hvilke *steder* som kan by på ekstra risiko for å bli utsatt for trusler eller vold. Under slike forhold vil eventuell frykt være ganske konkret, avgrenset, eller spesifikk, og det virker ikke urimelig å anta at frykten vil være betinget av reell risiko for vold. I byer og tettsted som er så store at de som bor der, har vanskeligheter med å danne seg et rimelig stødig bilde av hva som hender på stedet, særlig på kvelds og nattetid i bysentrene, virker det mindre sannsynlig at utbredelse av frykt vil være en direkte følge av omfang av voldskriminalitet. Her vil frykten lett bli mindre konkret og spesifikk, og bør kanskje heller betegnes *angst*, for å understreke det mer diffuse preg. Folks *usikkerhet* med hensyn til

hvor farlig omgivelsene er – mer enn vissheten – vil få større betydning. Vårt grunnleggende behov for å beskytte oss mot fare vil medføre at denne usikkerheten øker frykten eller angsten. Dessuten vil den usikkerhet som følger av manglende oversikt, trolig føre til at 'årvåkenheten' for ulike tegn på fare, blir ubevisst skjerpert. I følge *LaGrange m.fl.* (1992) kan vi vanskelig overvurdere hvilken betydning bymessige omgivelser som bærer preg av fysisk forfall, forsøpling, fraflyttede hus og forretninger, knuste ruter, graffiti, tagging og annet skadeverk har som *signalgivere om fare*. Forstyrrende sosial atferd som bråk og uro, folk som drikker eller bruker stoff åpenlyst på gata, tigging, ansamlinger av ungdommer eller andre med et fremmedartet utseende, eller helt folketomme, mørke gater, blir også lett assosiert med kriminalitet, med fare for vold. *Wilson & Kelling* (1993) har formodentlig rett i at vi ikke bør gå ut fra at vi vet særlig presist hva det er som skaper, utløser eller holder ved like frykt for vold. Folks uro og frykt kan være uttrykk for at en allmenn beredskap for frykt har blitt pirret ved at spesielle trekk ved omgivelsene har blitt oppfattet som tegn eller varsel om fare. Derfor kan frykt for vold bli mindre utbredt blant folk i et boområde, uten at voldskriminaliteten har sunket. Det erfarte man i Newark midt i 1970-årene. Erfaringene som ble gjort her, kaster et interessant lys over fenomenet frykt for vold. I følge *Wilson & Kelling* (1993) ble frykten mindre utbredt fordi det ble ryddet opp i byen gjennom et "Safe and Clean Neighborhoods Program", samtidig med at fotpatroljerende politi forsøkte å bedre den ordensmessige situasjon der mye folk oppholdt seg. Effekten av dette ble ikke mindre voldskriminalitet, i ordets tradisjonelle forstand. Men det ble færre hendelser, situasjoner og ytre trekk ved livet i byen, som "fortalte" eller "minnet" innbyggerne om at "her er det kanskje farlig" å ferdes. Sammenhengen mellom frykt og urbaniseringsgrad i *tabell 1* kan være ganske sterkt påvirket av forhold som dette, selv om det virker som om det er en umiddelbar og direkte sammenheng mellom frykt og forekomst av vold.

3.3 Frykt og mediebilder av vold

Til tross for at vi alle synes at det er for mye voldskriminalitet, er vold likevel en så vidt sjelden hendelse at de færreste vil bli rammet, særlig av alvorlig vold. Personlig erfaring kan derfor vanskelig være noe godt grunnlag for vurdering av fare. Selv om øvrig familie, venner og kjente tas med som viktige indirekte informanter om vold, er mediene vår viktigste informasjonskanal om hvilke fare voldskriminaliteten representerer. Til tider kan det være ganske sterk fokusering på voldskriminalitet i aviser og TV. Dels dreier oppslagene seg om enkelthendelser som ran av kiosk, butikk, postkontor eller bank. Drap og slagsmål der kniv eller skytevåpen blir brukt, er også blant de mer regelmessige temaene. Det samme gjelder eldre eller andre som blir antastet eller overfalt av fremmede i

eget hjem eller ute. Flere (*Aarsnes m.fl.* (1974), *Simonsen* (1976), *From* (1976), *Hauge* (1965), *Rød Larsen* (1978) og *Mathiesen* (1984)) har pekt på at medienes formidling av voldskriminalitet gir et overdrevet bilde, og at dette kan bidra til å skape unødig angst blant folk. I en undersøkelse fra Bergen konkluderte *Rød Larsen* (1978) med at folk hadde en overdrevet oppfatning av volden i Bergen og av voldsutviklingen i byen, og at Bergensavisene var den helt dominerende kilden for disse oppfatningene, med radio og TV som den nest viktigste. I en dansk undersøkelse fant *Balvig* (1978) at jo mer kriminalstoff i massemediene folk hadde vært utsatt for, desto engsteligere var de. Også forskning fra andre land, se f.eks. *Williams & Dickinson* (1993), gir holdepunkter for at mediene kan skape, vedikeholde eller forsterke frykt for kriminalitet. Nyere undersøkelser (*Box m.fl.* 1988) tyder på at sannsynligheten for at mediene skal få en slik effekt øker dersom kriminalstoffet er preget av følgende tre trekk: at kriminalitet rammer tilfeldig, at normløshet går hånd i hånd med kriminalitet, og dersom kriminalstoffet og oppslaget blir gitt en dramatisert framstillingsform. I tillegg later kriminalstoff av lokal opprinnelse til å være mer angstskapende enn hendelser som finner sted langt borte (*Heath* 1984 og *Liska* 1990). Grunnen til at disse trekkene øker sannsynligheten for at medienes kriminalstoff skal virke angstbefordrende er at kriminalstoffet derved virker mer relevant for leseren/seeren. Kriminaliteten framstår som vanskelig å verge seg mot, og konsekvensene virker dramatiske og uberegnelige.

Massemediene vil imidlertid neppe påvirke alle like sterkt. Generelt vil nok mediene ha sterkest innflytelse i bymessige boområder fordi folk som bor her, vil ha dårligere oversikt over hvordan situasjonen er. De som vil bli sterkest påvirket, er trolig de som er nervøse eller urolige fra før, og de som har dårlig tilgang på korrigerende informasjon i forhold til medienes bilde, først og fremst gjennom egne erfaringer. Dette vil for eksempel gjelde eldre som er lite ute. Dessuten vil trolig personer som har mindre interesse for annet mediestoff, bli lettere opptatt av kriminalstoffet. Det er kanskje det eneste mediestoffet som i en viss forstand angår dem.

3.4 Frykt og sosial integrasjon

Den som lever sosialt isolert, vil formodentlig være mer sårbar for frykt for vold og trusler enn den som er godt sosialt integrert. Et nært, godt forhold til familie, venner, naboer eller kolleger virker som regel avlastende og beskyttende. Det kan øke trivsel og selvtillit ved at vi føler at vi er noe, betyr noe for andre – og mestrer noe. Å leve isolert kan derimot være ensbetydende med å være ensom og føle seg overlatt til seg selv, og hjelpeløs dersom noe skulle inntreffe. *Dalgard & Sørensen* (1988) samt *Fyrand* (1994) viser til at mye forskning innen ulike fagområder gir belegg for at trivsel og helsetilstand er best hos de som er mest

Tabell 2: Prosentandel engstelige for vold eller trusler i ulike boområder blant kvinner og menn, avhengig av grad av sosial integrasjon.

	Spredt	200– 1999	2000– 19999	20000– 99900	100000 og mer	Totalt
<i>Kvinner:</i>						
Sterkt int.	8.1	13.0	13.6	21.9	24.0	14.7
Svakt ”	14.3	16.7	15.8	19.0	31.4	20.7
<i>Menn:</i>						
Sterkt int.	1.5	0.9	1.8	4.7	3.0	2.0
Svakt ”	3.9	0.0	2.1	6.1	6.7	4.3

velintegrrert i nære, sosiale omgivelser. Derfor er det ikke så overraskende at frykt for å bli utsatt for vold eller trusler er betinget av om folk er sterkt eller svakt sosialt integrert der de bor, jfr. tabell 2.

Den viser at befolkningsandelen som frykter vold, er lavest for de som er sterkt sosialt integrert, enten folk bor i byer og større tettsteder eller i spredt bebygde områder. Og dette gjelder både for menn og kvinner. De som betegnes som svakt sosialt integrert, er de som har kort botid der de bor, som ikke har gode venner på stedet utenom egen familie, som ikke har noen fortrolige å snakke med utenom familien, og som kjenner få eller ingen familier i nabolaget så godt at de besøker hverandre⁵. Å leve sosialt isolert kan tydeligvis virke utrygt, også i forhold til den trusel som voldskriminalitet kan oppleves å utgjøre. Sosial isolasjon øker følelsen av å være naken og ubeskyttet overfor en forestilling om mulige angripere, mens god sosial integrasjon kan virke motsatt.

4. FRYKT OG PSYKISK BEREDSKAP FOR FARE

Det enkle utgangspunktet, der frykt for vold blir forstått i lys av trekk ved vår 'ytre' virkelighet (forekomst av vold, mediefokusering o.l.), samt av sårbarhet for voldshandlinger, kan formuleres mer generelt: *Frykt for vold vil være betinget av hvor truende omgivelsene blir opplevd å være*. Men i tillegg er det grunn til å anta at *variasjoner i individuell følsomhet* for fare som omgivelsene huser, vil kunne medføre at noen blir urolige, mens andre ikke blir det, i den samme sosiale kontekst. Dessuten kan individuelle variasjoner i *forestillingsevne* med hensyn til fare i omgivelsene også spille en rolle. Folk som forestiller seg å kunne bli rammet av svært alvorlige hendelser som de i liten grad kan verge seg mot, med alvorlige konsekvenser til følge, vil rimeligvis være mer urolige enn de som forestiller seg mindre urovekkende hendelser som de kan beskytte seg mot, slik at følgene vil bli små, selv om hendelsene skulle inntreffe.

Den voldsrelaterte forestillingsverden vi har, er imidlertid ikke en 'ytre' virkelighet som er uberørt av den enkeltes psykiske forutsetninger. Det er tvert imot

disse som konstituerer denne verden, som gjør det mulig for oss å ha forestillinger om verden rundt oss. Derfor vil vår forestillingsverden lett "ta farge" av våre psykiske forutsetninger. Om tanken spissformuleres, vil verden fremstå som så "farlig" som våre psykiske forutsetninger tolker den til å være. Derfor virker det rimelig å anta at mulige variasjoner i folks generelle *psykiske beredskap for frykt eller fare*, vil kunne virke inn på forestillingsbildet. Vi vet alle at det kan være store forskjeller mellom folk med hensyn til for eksempel mørkeredhet. Noen er uberørt av å vandre i skogen i dypeste mørke, mens andre så vidt tør gå til brønnen 100 m fra hytteveggen, selv med tent lommelykt. Å gå på loft eller kjeller i en mørk, gammel bygård er umulig for noen, mens andre ikke kommer på at det kan være vifst. Enkelte foreldre nekter sine barn å begynne å dykke eller drive med fjellklatring eller fallskjermhopping. Andre foreldre oppmuntrer til det, eller synes det er greit så lenge det foregår i betryggende former. – En lang rekke slike hverdagslige forskjeller mellom folk, som vi alle er ganske fortrolige med, avspeiler formodentlig grunnleggende forskjeller med hensyn til *toleranse for risiko*⁶. Derfor er det grunn til å anta at variasjoner i folks voldsrelaterte forestillingsverden kan avspeile tilsvarende variasjoner i *psykisk beredskap* for å oppfatte ulike "signal" som kan tolkes som tegn på fare. Kanskje er det slik at individuelle variasjoner i frykt for å bli rammet av vold i noen grad er utslag av *variasjoner i varhet eller sensitivitet overfor ulike sider ved vår omverden* – som kan tolkes som tegn på fare? – Og siden våre forestillinger om omgivelsene er avhengig av vår psykiske tilstand og innstilling, kan vi heller ikke se bort fra at frykt for å bli rammet av trusler og vold ute, kan fortelle like mye om psykisk tilstand eller persepsjonsmessig beredskap, som om hvilke konkrete, ytre voldstrusler omgivelsene måtte huse.

Vår framgangsmåte for å undersøke frykt for vold og trusler er slik at folks *voldsrelaterte forestillingsverden* – om volden, egen sårbarhet og mulige konsekvenser – ganske opplagt vil sette sitt preg på de svar som blir gitt på spørsmålet om frykt – og dermed også på de sammenhenger vi må regne med å finne. Spørsmålet som blir benyttet til å måle frykt for vold, er derfor ganske problematisk. Vi forutsetter at det måler en *spesifikk* frykt, frykt *for vold*. Men vi vet ikke helt hva vi i *størst grad* måler når vi spør folk om de er urolige for vold og trusler. Kanskje vi fra deler av befolkningen først og fremst fanger opp *generell og grunnleggende beredskap for frykt*, og i mindre grad spesifikk frykt for vold, til tross for at det er dette det blir spurt om?

4.1 Frykt for vold og psykisk helse

Dersom spørsmålet om frykt for vold og trusler i noen grad måler en mer generell og grunnleggende beredskap for frykt, er det rimelig å anta at folks psykiske helsetilstand vil prege de svarene som blir gitt. Sviktende psykisk helse vil blant

Tabell 3: Psykisk helse og frykt for vold/trusler blant kvinner og menn. Prosent.

	Menn	Kvinner	Andel som frykter vold	
			Menn	Kvinner
God helse	78.4	65.4	1.9	13.2
Enkelte problemer	11.7	18.2	6.0	23.2
Flere problemer	7.3	10.5	5.9	28.6
Store problemer	1.6	3.0	14.3	31.6
Dårlig helse	1.1	2.8	25.0	34.6
	100.1	99.9		
Totalt	1868	1887		

annet kunne gi seg utslag i frykt eller uro for voldskriminalitet. Derfor bør man vente at flere blant de med dårlig psykisk helse enn blant de med god, svarer at de er urolige for å bli utsatt for vold eller trusler. I Levekårsundersøkelsen 1991 ble folk bedt om å vurdere egen psykisk helse. De ble blant annet spurt om de var plaget av nervøsitet, angst eller rastløshet, og om de følte seg deprimeret og nedfor⁷. Svarene på disse to spørsmålene er satt sammen til et felles mål for psykisk helse⁸.

Tabell 3 viser hvilke samband det er mellom psykisk helse og frykt for vold og trusler. Den venstre halvdel av tabellen viser at det er forskjell mellom menns og kvinners psykiske helse, slik folk vurderer den selv. Mennene kommer noe bedre ut enn kvinnene. Den høyre halvdel viser så at frykt for vold henger tett sammen med folks mer generelle, psykiske helse, både for menn og for kvinner. Blant kvinner som vurderer sin psykiske helse som god, er det 13.2 % som gir uttrykk for frykt for vold, blant kvinner med dårlig psykisk helse er andelen vesentlig høyere, 34.6 %. De tilsvarende andelene for menn er 1.9 % og 25 %. I tillegg svarer klart flere av de med dårlig psykisk helse "svært urolig". Dette betyr naturligvis ikke at all frykt for vold er betinget av sviktende psykisk helse. Dette kan være en dominerende grunn for en del av befolkningen, men vil ikke være relevant som forklaring for majoriteten av befolkningen som har god psykisk helse. Frykt for vold blant personer som ikke har nevneverdige psykiske problemer å stri med, er kanskje sterkere betinget av personlig sårbarhet i forhold til reelle farer de er omgitt av?

Hvis det forholder seg slik at det høye fryktnivået blant de som har svak psykisk helse, er utslag av deres generelle psykiske helsetilstand, skulle man vente at frykt i denne befolkningsgruppen vil være mindre påvirket av ulike ytre forhold, enn blant de med sterk psykisk helse. – For å komme litt tettere inn på denne problemstillingen, vil personer med svak psykisk helse og de som har sterk psykisk helse bli analysert hver for seg i det følgende. De som får betegnel-

sen svak psykisk helse, består av de i *tabell 3* som har flere eller store psykiske problemer, eller dårlig psykisk helse. Betegnelsen *sterk* psykisk helse brukes om de som har god psykisk helse eller enkelte psykiske problemer. De som har svak psykisk helse, består av knapt 500 personer eller 13 % av de som inngår i Levekårsdata for 1991. Det er en klar overvekt av kvinner (62.5 %) i gruppen og en liten overvekt av eldre og av folk som bor i større tettsteder og byer. Av de med svak psykisk helse svarer 6 % at de er svært urolig for å bli utsatt for trusler eller vold, og 16 % at de er noe urolig, til sammen er 22 % urolig for trusler og vold. Blant de som har sterk psykisk helse, er frykt for trusler og vold vesentlig mindre utbredt. Færre enn 1 % sier at de er svært urolige og 8 % at de er noe urolige. Forskjellen mellom gruppene krymper noe dersom man korrigerer for de nevnte skjevhetene, men er likevel betydelig.

Av *tabell 4* framgår det at sammenhengen mellom frykt og urbaniseringsgrad som ble påpekt foran, jfr. *tabell 1*, ikke gjelder for personer med svak psykisk helse. Sammenhengen mellom frykt og sosial integrasjon, jfr. *tabell 2*, gjelder heller ikke de som har svak psykisk helse. Manglende sammenheng mellom

Tabell 4: Prosentandel som er urolig for vold eller trusler, betinget af bostedstype, sosial integrasjon og psykisk helse og andel offer.

	Psykisk helse:	
	Svak	Sterk
Prosentandel urolig:		
<i>Bostedstype:</i>		
Spredtbygd	21.2	4.7
200–1999	22.1	5.7
2000–19900	17.8	7.0
20000–99900	21.4	12.1
100000 >	25.0	16.1
<i>Sosial integrasjon:</i>		
1 Sterk	16.0	3.2
2	25.0	5.7
3	25.8	8.3
4	10.9	8.9
5	20.9	10.6
6	22.8	10.5
7 Svak	32.4	12.4
Prosentandel offer for:		
Vold med synlig merke	4.3	0.8
Vold uten synlig merke	4.7	1.4
Trusler	7.8	2.6
Totalt:	12.4	4.0

frykt og bostedstype, og frykt og sosial integrasjon blant de som har svak psykisk helse, gjelder også om analysen gjøres separat for hvert kjønn. Det later altså til at en nokså konstant andel av personer med svak psykisk helse frykter å bli rammet av trusler eller vold, ganske uavhengig av hvilket boområde de bor i og av personens sosiale nettverk. Dette skyldes formodenlig at frykt for trusler eller vold i stor grad er forårsaket av den psykiske helsetilstanden i denne befolkningsgruppen. Deres indre frykt og uro blir på sett og vis projisert på verden utenfor, som følge av det persepsjonsmessige beredskap disse personene møter verden med. At vår persepsjonsmessige beredskap kan være sterkt bestemmende for hvordan vi oppfatter vår omverdenen, kan illustreres med en liten historie fra Oslo noen tiår tilbake. Avisene skrev om "Fyrstikkraneren", en mann som spurte sine offer om de hadde fyrstikker å låne ham, slik at han kunne få fyr på sin utente sigarett. Mens offeret sto med hendene i lommene og lette etter fyrstikker, slo raneren til og tok lommeboka som han egentlig var ute etter. – En professor ved Universitetet i Oslo som var ute på sin daglige aftentur i området der han bodde, ble stanset og bommet for fyrstikker. Overbevist om at det var "fyrstikkraneren" som slo til, reagerte professoren spontant og langet ut et velrettet slag som traff mannen på kjaken, så den brakk. – Det var imidlertid ikke fyrstikkraneren, men en annen som også var på aftentur, men som beklageligvis hadde glemt fyrstikkene hjemme. – I en dansk undersøkelse av utsatthet for trusler og vold nevner *Balvig* (1978, s. 80) et mindre dramatisk eksempel på det samme. En omkring 40 år gammel kvinne oppga til forskerne at hun hadde vært utsatt for trussel. Mer presist hadde følgende skjedd: Hun hadde gått til butikken for å kjøpe kaffe, og hadde latt ytterdøren stå på klem da hun gikk. Fem minutter senere vendte hun hjem igjen, og da sto det en mann på avsatsen ved hennes dør, men et stykke unna. Det var mørkt der han sto, men hun kunne se at hun ikke kjente ham, og at mannen var ubarbert og dårlig kledd. Hun ble engstelig og gikk til døren sin, så langt unna mannen som mulig, gikk inn og låste døren. – Intet skjedde, men kvinnen tolket situasjonen som så truende at hun oppga å ha vært utsatt for trussel når hun ble spurt om det.

Det er derfor ikke så overraskende at også andelen offer for vold og trusler er høyere blant de som har svak psykisk helse enn blant de som har sterk psykisk helse, jfr. *tabell 4*, selv om det er en klar overvekt av kvinner og en liten overvekt av eldre blant de med svak psykisk helse. – Overrepresentasjon av offer for trusler og vold blant de med svak psykisk helse kan kanskje delvis forklares med at gjerningspersoner er selektive i sitt valg av offer: Det er "moro" å skremme eller true en som lar seg skremme. Et lite fåtall kan også ha fått nervøse plager av voldshandlinger som de har blitt utsatt for. Den individuelle sammenhengen mellom utsatthet og frykt for vold er imidlertid så svak – også i denne gruppen – at overrepresentasjonen av offer trolig kan forklares best ved at sviktende psy-

kisk helse øker sannsynligheten for at uskyldige, uforskyldte og hverdagslige hendelser uten vond hensikt blir tolket eller oppfattet som trusler eller vold. Det persepsjonsmessige beredskap som er forårsaket av psykiske helseplager, kan dermed vedlikeholde og forsterke frykten. Frykt og offererfaring kan derved lett virke selvbekreftende og selvforsterkende på hverandre, og det blir vanskelig å opprettholde et meningsfylt skille mellom årsak og virkning.

Antakelsen om at frykt for vold vil være betinget av ytre forhold som bostedstype og sosialt nettverk, som er indikatorer for både forekomst av vold og personers sårbarhet, later altså bare til å være gyldig for de som har *sterk* psykisk helse. For dem viser *tabell 4* at frykten er systematisk avtakende dess sterkere folk er sosialt integrert. Likeså øker frykten systematisk i denne delen av befolkningen når bostedets urbaniseringsgrad tiltar. Når data analyseres separat for kvinner og menn, *forsvinner* imidlertid sammenhengen mellom frykt og sosial integrasjon for *mennenes* vedkommende, men ikke for kvinnene. Og sammenhengen mellom frykt og urbaniseringsgrad er klart svakere for mennene (Tau C = 0.0024 P < 0.01) enn for kvinnene (Tau C = 0.118 P < 0.001). – Slike ytre forhold later altså til å påvirke kvinner mer enn menn når det gjelder frykt for vold trusler, i tillegg til at frykten er mest utbredt blant kvinnene. – Hvordan kan dette forklares?

4.2 Frykt for vold og kjønnsforskjeller

Foran ble det nevnt at kvinner ofte kan frykte kvalitativt andre og mer personlig krenkende handlinger enn menn, og at frykt for trusler og vold blant annet derfor kan ventes å være mer utbredt blant kvinner. Dessuten kan noe av forklaringen på forskjellen mellom kvinner og menn når det gjelder frykt for vold og trusler være av *metodisk* art. Det kan tenkes at kvinner har lettere for å svare bekreftende på et spørsmål om frykt for vold enn menn har. Noen menn kan oppleve det som vanskelig eller umulig å vedstå seg en slik "svakhet" overfor en intervjuer. Det er lite mandig å være redd. Derimot vil det ikke bryte med det tradisjonelle kvinnebildet å vise uro for å bli utsatt for vold eller trusler.

Det kan betviles at nevneverdig mange menn finner det vanskelig eller pinlig å svare ja til en intervjuer på et spørsmål om uro eller frykt for vold. Dessuten får man samme forskjeller mellom kvinner og menn i undersøkelser som har benyttet anonyme spørreskjema. Derimot er det mer sannsynlig at ulike sosiale og kulturelle normer for hvor "tillatt" det er for menn og kvinner å vise frykt, kan innvirke på i hvilken grad vi slipper nagende uro inn på oss, slik at den blir opplevd som reell uro eller frykt. I den grad dette er tilfelle, virker kulturelle trekk i retning av å skape *substansielle* forskjeller mellom kvinner og menn, og ikke feil i forhold til et gitt måleinstrument som personlig intervju.

En nokså åpenbar svakhet ved stor vektlegging av de nevnte forklaringer på at

frykt for vold er mest utbredt blant kvinner, er at forklaringene fortier at det er vanlig å finne at *frykt er mer utbredt blant kvinner enn blant menn*. Roth & Argyle (1988 s. 35) skriver at alle former for angst er mest framtrødende hos kvinner⁹. I en undersøkelse blant dansker fant *Christensen m. fl.* (1993 s. 306) at 59 % av kvinnene var meget eller litt engstelige/urolige for å kjøre bil gjennom tuneller, mot 24 % av mennene. Det er derfor ikke mer overraskende at frykt for vold er mest vanlig blant kvinner, enn at flere kvinner enn menn er urolige/engstelige for bilkjøring gjennom tuneller. En viktig forklaring på dette kan være at kvinner generelt har lavere toleranse for fare og risiko enn menn – at *kvinner og menns psyke er forskjellige* på dette punkt. Blant annet derfor finner vi jevnt over at jenter/kvinner er mer ”forsiktige” i sin atferd enn gutter/menn ofte er. Det er færre kvinner i ”risikoaktiviteter” som å hoppe i fallskjerm eller strikk, i fjellklatring, og dykking. Kanskje er det også mer vanlig at jenter/kvinner er mørkeredd inne i og utenfor hus, og at mødre lettere enn fedre begynner å tenke på mulige katastrofer som kan ha inntruffet, dersom barn eller andre ikke kommer til avtalt tid? – Om vi skal forstå frykt for vold, må vi også være åpne for å trekke inn en mer generell ”beredskap for frykt” som vi alle har, men som kvinner trolig har mer av enn mennene¹⁰.

Av tabell 4 framgår det at frykt for vold øker blant personer med sterk psykisk helse når bostedets størrelse øker. Som nevnt, er denne sammenheng langt sterkere blant kvinner enn blant menn, men dette skyldes i alle fall *ikke* at økende frykt avspeiler at kvinnes utsatthet for vold også øker med tiltakende urbanisering. *Kvinner med god psykisk helse er like utsatt for trusler og vold i alle bostedsområder*, bortsett fra i spredtbygde strøk, der utsattheten er særlig lav. Sammenhengen trenger en annen forklaring. Med økende urbanisering stiger vanskelighetene med å vite hvor farefullt det egentlig er ute. Dermed vil formodentlig individuelle faktorer som psykisk beredskap for frykt få større betydning jo mer bymessig boområdene er. Siden mye kan tyde på at kvinner allment har høyere beredskap for frykt enn menn, virker det rimelig at frykt blir mer utbredt blant kvinner etter som bostedets bymessighet tiltar. Disse kvinnes frykt er imidlertid neppe en ”iboende” frykt som projiseres på omgivelsene, på linje med personer med svak psykisk helse. Kvinners noe høyere beredskap for frykt kan medføre at de er mer åpne for ulike ’tegn’ og ’varsel’ om fare i omgivelsene, enn menn vanligvis er, – at kvinner er mer tilbøyelig til å tolke det de ser og gjør i kategorier som truende eller trygt. Menns oppmerksomhet og ”tolkningsskjema” kan være mindre følsomme i denne retningen. Grunnlaget for slike forskjeller kan blant annet være at menn har større fysisk styrke enn kvinner, og sjeldnere har ansvar for barn, som i enda mindre grad kan beskytte seg selv. Slike forskjeller kan ha gjort det mindre nødvendig for menn å se etter

fære og tolke verden i samme kategorier som kvinnene har gjort og blir sosialisert til å gjøre.

Forskjeller mellom kvinner og menn kommer også fram i forbindelse med alkoholbruk og frykt for vold. Mye vold oppstår i tilknytning til alkoholrelatert uteliv og i andre sammenhenger og miljøer der det tidvis blir konsumert ganske mye alkohol. Og de som har for vane å drikke mest ubegrenset, er de som lettest blir offer for vold¹. Men også andre blir offer. Å delta hyppig på diskotek, dansefester, barer og nattklubber kan innebære at man utsetter seg for økt risiko for å bli rammet av vold eller trusler. *Meling* (1978) fant en overrepresentasjon av voldsofre blant innflyttingdommer som deltok hyppig i Oslos uteliv. Det er også rimelig at denne risikoen øker hvis man selv har for vane å drikke mye alkohol ganske ofte.

Tabell 5: Frykt/uro for vold/trusler blant kvinner og menn med sterk psykisk helse, under 40 år, som drikker lite eller mye¹ alkohol.

	KVINNER		MENN	
	Lite	Mye	Lite	Mye
Svært urolig	0.7	2.2	0.0	0.0
Noe urolig	13.3	20.9	1.5	2.2
Ikke urolig	86.0	76.9	98.5	97.7

¹ Alkoholkonsum, spm. 138 i Levekårsundersøkelsen 1991.

Lite: Drikker 5 halvflasker øl (eller tilsvarende) 1 gang pr. mnd. eller sjeldnere (evt. aldri).

Mye: Drikker 5 halvflasker øl (eller tilsvarende) 2–3 ganger pr. mnd eller oftere.

Tabell 5 omfatter kvinner og menn under 40 år og som har sterk psykisk helse. Tabellen viser at frykt for å bli utsatt for vold eller trusler er høyere blant kvinner som selv har et høyt alkoholbruk, enn blant kvinner som har et mer begrenset alkoholbruk. Blant mennene er det derimot ingen slike sammenhenger. Forhøyet frykt for vold blant kvinner som følge av høyt og hyppig alkoholforbruk, formidler at disse kvinnene selv vet eller opplever at livsførselen medfører større risiko for å bli rammet av vold og trusler. De vet at de ganske ofte drikker så mye at de selv føler eller tenker at de "mister kontrollen", både over hva de gjør og hvem de velger å feste og være sammen med. Det er tankevekkende at yngre menn med hensyn til frykt for vold later til å være ganske uberørt av den økte risiko som følger av høyt alkoholforbruk. Kvinner som er i samme situasjon, viser klarere innsikt i mulige konsekvenser av sin livsstil. De er mer åpne for mulige følger av sin livsstil enn sine jevnaldrende menn, som kanskje er så trygge at de i stor grad ser bort fra den økte voldsrisiko som en drikkepreget livsstil medfører.

5. FRYKTENS STABILITET OVER TID

Da den andre norske undersøkelsen av frykt for vold var gjennomført i 1981, viste en sammenligning med resultatene fra den først undersøkelsen (Olaussen 1983) at det var langt flere i 1981 enn i 1973 som var urolige å bli utsatt for vold eller alvorlig sjikane¹², om de gikk ut alene om kvelden. Selv om det ble tatt visse forbehold av metodiske grunner, ble økningen ansett som reell. Når det gjelder utviklingen i det tiåret som fulgte, er det derimot ikke grunnlag for en slik konklusjon. Fryktnivået ser ut til å ha holdt seg ganske stabilt fram til 1991, jfr. *tabell 6*. For kvinner økte imidlertid andelen urolige fra 14 % i

Tabell 6: Prosent av spurte som er urolig for å bli utsatt for vold eller trusler på bostedet, 1973–1990.

	1973	1981	1983	1987	1991	1993
Menn	4	11	2	3	3	6
Kvinner	20	29	14	14	18	27
Totalt	12	20	8	8	10	17
N =	2966	1338	3929	3952	3644	1744

Kilder: 1973 og 1981: Olaussen (1983). Levekårsundersøkelsen 1983, 1987 og 1991.

1993: Ukens statistikk nr. 44 1993.

Spørsmål ble endret fra 1981 til 1983.

1987 til 18 % i 1991. Dette er en aldersspesifikk økning knyttet til kvinner i alderen 25–44 år, den aldersgruppen som deltar mest i utelivet. – Det er formodentlig flere grunner til den sterke stabiliteten, som preger *tabell 6*, og som blir risset opp i det følgende. Men først: Data fra 1993 ser ut til å indikere en meget klar økning i forhold til tidligere år? Det er flere grunner til at data for dette året ikke bør sammenlignes med Levekårsdata for 1983, 1987 og 1991. Data for 1993 er samlet ved et omnibusopplegg som ga høyere bortfall enn tidligere, 30%, selv etter oppfølging med telefonintervju av noen av de som ikke ble truffet hjemme. Når bortfallet øker, vil sannsynligvis andelen personer med svak psykisk helse øke blant de som blir intervjuet, fordi de er sjeldnere hjemme fra enn andre¹³. Siden såvel frykt som utsatthet for vold og trusler er høyere enn gjennomsnittet i denne befolkningsgruppen, må man vente at både frykt og utsatthet vil øke når bortfallet øker. Dessuten ble data samlet i valgkampinnspurten (23.8–11.9 1993) da voldskriminalitet ble til dels sterkt fokusert av sentrale politikere og ble tatt opp i flere medier. I tillegg ble de intervjuede i 1993 stilt spørsmål om holdninger til innvandrere rett forut for spørsmålet om frykt for vold og trusler. Siden voldskriminalitet og utlendinger/innvandrere/fremmede ganske ofte blir knyttet sammen i mediebildet (Falck 1992), er det

grunn til å formode at spørsmålet om holdninger til innvandrere har virket som en "oppvarming" i forhold til spørsmålet om frykt. At forutgående holdnings-spørsmål kan øke sensitivitet og beredskap til å svare positivt på kriminalitets-spørsmål er for eksempel kjent fra amerikanske intervjuundersøkelser (*Maltz 1977*) om utsatthet for kriminalitet.

5.1 Stabilisering av frykt og av bosetting

Å være rimelig kjent og fortrolig med hverandre er et sentralt vilkår for opplevelse av trygghet. Men vilkårene for dette er ikke alltid like gode. Om urbaniseringen er sterk, er vilkårene for trygghet dårlige. Flytting kan skape utrygghet, når folk forlater sted og omgivelser som de kjenner, og flytter til noe ukjent. Og det kan ta tid å bli kvitt utryggheten. Folk som nokså nylig har flyttet til et bymessig bosted, vil vanligvis være mer utrygge enn de som har bodd der i årevis. Derfor viser Levekårsdata for 1991 at andelen som oppgir å være urolige for vold eller trusler er 18 % blant de som hadde mindre enn 1 års botid der de bodde i 1990. Blant de med botid 1–4 år var andelen 12.5 % og blant de med botid 5 år eller mer 10.5 %¹⁴. I en kanadisk storbyundersøkelse fant *Kennedy & Krahn* (1984) at eldre som hadde vokst opp i bygdemessige omgivelser, hadde vanskeligere for å føle seg trygge i storbyen enn de eldre som hadde vokst opp i et storbymiljø.

De betydelige endringene i bosettingsmønsteret, flyttingen fra utkantene og inn til byer og større tettsteder, som fant sted fra 1950-årene til begynnelsen av 1970-årene, la mye av grunnlaget for økende frykt som ble registrert i undersøkelser fram til begynnelsen av 1980-årene. De som flyttet til bysentrene, kom ofte fra nære, velkjente og trygge småsteder, mens tilflyttingsområdene oftest var store, mer uoversiktlige, ukjente steder. Flyttingen var for mange ikke bare et bytte av bolig, men en nokså omfattende endring av livsform, som nettopp derfor kunne oppleves som utrygg. Men flytterne var ikke de eneste som ble berørt av den sterke urbaniseringen. De som opprinnelig bodde i byene og tettstedene fikk også mange nye og fremmede mennesker å forholde seg til. Mange byer og tettsteder der folk hadde bodd hele livet vokste uvanlig raskt. Nye kvartal, bydeler og forsteder skjød opp. Dermed ble også de som ikke flyttet selv, påvirket av flyttingene. Deres sosiale struktur ble slått i stykker, og mange nabolag gikk delvis i oppløsning på grunn av at endringene gikk for fort¹⁵. Det trygghetsmessige fundament kom på denne måten i ulage for mange i 1960 og 1970-årene.

Når frykt for vold og trusler ikke ser ut til å ha økt merkbart i 1980-årene, indikerer det trolig blant annet at de store og raske endringene i bosettingsmønsteret som preget de første tiårene etter siste verdenskrig, har "satt seg". Vi har blitt *mer fortrolige med hjemstedene og naboene våre*. Vi har i større grad fått

bylivet "under huden" og har blitt tryggere på det. Både flyttere og bofaste i tilflyttingsområdene vet bedre nå enn da flyttingene var ferske og mange at naboene, naboens barn og ungdom – samt utelivet i byene – i hovedsak er nokså fredelig, ufarlig og alminnelig. Det stabile fryktnivået gjennom 1980-tallet avspeiler at vi har fått et noe stødigere "mentalt grep" om vår nye og mer urbane livsform. Derfor er det heller ikke så overraskende at det er flere positive utviklingstrekk gjennom 1980-årene, også ved andre viktige levekårsindikatorer enn frykt for vold. Til tross for at andelen av folk som bor alene har økt, har det blitt færre enslige som har liten kontakt med familien. Andelen som er uten en fortrolig venn, har blitt halvert i løpet av 1980-årene, og befolkningsandelen som lever med hyppige symptomer på nervøse lidelser, har holdt seg på samme nivå¹⁶. Stabilitet med hensyn til frykt for trusler og vold passer godt inn i dette mønsteret.

Men selv om vi har blitt mer bofaste enn i 1950- og 1960-årene, flytter vi på oss langt mer enn noen gang tidligere. Det har blitt *mer vanlig å reise langt*, både innen- og utenlands, i forbindelse med arbeid, og særlig i ferier. Reisingen har gitt nye og store deler av befolkningen positive erfaringer for at ikke alt som er fremmed og "rart" nødvendigvis er truende og farlig. Snarere tvert imot. Å ha sett og opplevd nye og ukjente steder, byer og land som positivt, hyggelig og ufarlig, bygger opp trygghet – "verdensvanhet" – om man vil. Også slike erfaringer brer seg gjerne som ringer i vannet. Økt reisevirksomhet kan derfor også ha bidratt til å stabilisere frykten blant folk. Venner og naboer som ofte reiser til byer i inn og utland, vender så godt som alltid sunne, friske og hele tilbake, beriket av det de har opplevd. Forestillinger om at storbyer i vårt eget og andre land er farlige – selv når man opptrer på rimelig folkelig vis – har fått dårligere livsvilkår, også takket være at reising har blitt mer alminnelig. Selv om unntak finnes, har den i hovedsak bidratt til å øke vår erfaringsbaserte ballast mot frykt.

5.2 Frykt og fortrolighet med ungdom

I en amerikansk undersøkelse (Eve & Eve 1980) som omfattet 2000 eldre, oppga omkring 90 % at de forandret retning eller krysset gaten for å unngå tenåringer, og at Eldres frykt for tenåringer var så stor, at en del eldre hadde blitt fange i sin egen bolig fordi de ikke turde gå ut. – Også på dette området er nok norske forhold ganske forskjellig fra amerikanske storbybilder. Men den stigende frykten for vold og trusler ute på gaten som ble registrert fra 1973 til 1981 jfr. *tabell 6*, kan delvis skyldes at flere ungdomsgrupper fremsto som nye, ukjente, provoserende, og truende – særlig for den voksne og eldre delen av befolkningen. Dessuten tok enkelte unge et nytt og fremmed rusmiddel i bruk fra slutten av 1960-årene.

At frykt for vold og trusler ikke har økt nevneverdig gjennom 1980årene i Norge, er delvis parallelt til situasjonen i Danmark. *Balvig* (1990a og b) har funnet at frykt for kriminalitet har blitt mindre utbredt blant dansker over 40 år. Et viktig moment i Balvigs forklaring av dette tar utgangspunkt i at en stor del av folks frykt for kriminalitet er knyttet til frykt for unge. Etter som vi har blitt fortrolige med at ungdommer fins, har også frykten fortatt seg noe. Fortsatt kan nok unge virke truende og farlige for eldre, men nå er flere, også blant de eldre, blitt mer fortrolige med at ungdommen fins, at de stundom står i klynger langs veier og fortau, at de kan ha et sterkt iøynefallende utseende, og at atferden deres kan oppleves som støyende, bråkende, provoserende og truende – uten at vi egentlig har noe å frykte. Økt fortrolighet skyldes at vi *alle* bokstavelig talt har eller har hatt slike vesner i vår egen nære familie. Personer som tilhørte de første, ”opprørske”, ”uforståelige” og ”kulturødeleggende” ungdomsgruppene i vårt land, rockerne på slutten av 50-tallet, og hasjisjrøykende blomsterbarn et knapt tiår senere, er i dag 40–50 år gamle, og har voksne barn som har tilhørt andre og senere ungdomsgrupper, som pønkere og blitzere. Nå har vi en generasjon foreldre og delvis besteforeldre som selv har opplevd å være ungdommer og har tilhørt de mest ”uforståelige” ungdomsgrupper. Slik var det ikke for ett tiår og to siden. Og med økt nærhet til og fortrolighet med unge følger også økt trygghet i forhold til dem. Vi vet av intim og personlig erfaring at de ikke er så farlige som deres fremmedartede utseende og atferd av og til kan gi inntrykk av. – Det høye fryktnivået som kommer fram i data for 1993, kan imidlertid være uttrykk for frykt for en ny gruppe fremmede i det norske samfunn, innvandrere og asylsøkere fra fjerne himmelstrøk og kulturer. Mange opplever usikkerhet og frykt for hva de har å tilføre det norske samfunnet.

5.3 Stabil frykt og stabil utsatthet

At utbredelsen av frykt for å bli rammet av vold og trusler har vært stabil det siste tiåret, virker også rimelig på bakgrunn av intervjudata om folks utsatthet for vold. Både i 1983, 1987 og i 1991 ble de som deltok i Levekårsundersøkelsen, spurt om de hadde vært utsatt for vold eller trusler i løpet av det siste året. Resultatet av disse undersøkelsene (se *Otnes* (1989), *Kristiansen* (1992) og *Olaussen* 1995a og 1995b) tyder *ikke* på at den alminnelige utsatthet for vold og trusler har økt. For folk flest var ikke utsattheten høyere i 1991 enn i 1983. Dette utelukker imidlertid ikke at situasjonen kan være en annen for mindre grupper av befolkningen, som kan være noe hyppigere utsatt: personer som er sterkt avhengig av alkohol eller narkotika, folk som deltar ofte i nattelivet i våre større byer, samt nattelivets funksjonærer: drosje- og bussjåfører, dørvakter, servitører, politifolk samt ansatte i nattåpne kiosker, gatekjøkken m.v. At Kriminalstatistikkens tall antyder *voldsøkning*, skyldes i stor grad endringer som har

økt tallet på voldshandlinger som blir *statistikkført*. Det er tre hovedgrunner til at den vold som blir registrert i Kriminalstatistikken ser ut til å ha steget klart. For det *første* har voldshandlinger som tidligere ble påtalt som brudd på løsgjengerlovens bestemmelser, i stigende grad blitt påtalt som brudd på straffelovens voldsbestemmelser. Derfor har tallet på straffereaksjoner for ordensforstyrrelser sunket sterkt, samtidig som voldstallene har gått opp. For det *andre* straffeforfølger politi og påtalemyndighet vold innen familien i større grad enn før, da slike saker normalt ble henlagt på stedet – som ”husbråk”. For det *tredje* har omlegging av Kriminalstatistikkens datagrunnlag, der data hentes fra politiets EDB-register, STRASAK, ført til at klart flere voldssaker hos politiet kommer med i Kriminalstatistikken.

6. AVSLUTNING

Frykt for vold og trusler er et komplekst fenomen, som skapes og opprettholdes av en lang rekke ulike forhold, og slett ikke bare av det faktum at voldshandlinger blir begått. Den sosiale kontekst som folk lever i, danner grunnlaget for mange sider av våre livsvilkår, også trygghet, eller mangel på det. Bymessige forhold gir bedre grobunn for voldsfrykt enn spredt bosetting og mindre tettsteder. Mange og hyppige flyttinger får trygghetens sosiale fundament til å forvitre fordi det hindrer oss i å bli kjent med hverandre og stedet der vi bor. Å stadig måtte forholde seg til nye fremmede, enten de er landsmenn, ”uforståelige” og ”provoserende” unge, eller utlendinger fra fjerne himmelstrøk og kulturer, setter tryggheten på prøve. Massemedienes formidling av voldskriminalitet og negative omtaler av enkelte ungdomsgrupper og grupper av utlendinger i Norge, gjør sitt til å nøre opp under usikkerheten. Den samme virkning har tendenser til fysisk forfall, graffiti og støyende og forstyrrende sosial atferd i gater og bybilde.

Men alle blir ikke like sterkt berørt av dette. Individuelle faktorer spiller en viktig rolle. De som i størst grad blir belastet med frykt for vold, er personer med svak psykisk helse. I den øvrige befolkning er det særlig kvinnene som blir berørt. Blant menn med god psykisk helse er frykt for trusler og vold et svært begrenset problem. Forskjellen mellom kvinner og menn avspeiler formodentlig en grunnleggende ulikhet i psykisk beredskap med hensyn til å ”se” signal om fare i den sosiale kontekst man lever i. – Både kjennetegn ved individ og kontekst må trekkes inn om vi vil forstå hvordan frykt for vold oppstår og blir holdt ved like.

Adresse: Institutt for rettssosiologi
Pb. 6861 St. Olavs plass
N-0103 Oslo

Vedlegg 1

INDEKS FOR SOSIAL INTEGRASJON

Indeksen for sosial integrasjon er bygd på fire ulike spørsmål i Levekårsundersøkelsen 1991. Spørsmålene og svaralternativene gjengis nedenfor. Tallene til høyre for hvert svaralternativ viser hvilken verdi svaret ble tilordnet ved indekskonstruksjonen. Liten tallverdi indikerer at svaret er gunstig med hensyn til å skape/ha god sosial integrasjon. Høy tallverdi indikerer det motsatte.

159: Hvor lenge omtrent har du bodd her på stedet?

under ett år	5
1-4 år	> 4
5-9 år	> 3
10-19 år	> 2
20 år/hele livet	> 1

153a: Bortsett fra medlemmer av din egen familie, har du noen gode venner her på stedet?

Ja	> 1
Nei	> 2

154a: Bortsett fra medlemmer av din egen familie, har du noen som står deg nær, og som du kan snakke fortrolig med?

Ja	> 1
Nei	> 2

155: Hvor mange familier/husstander i nabolaget kjenner du så godt at dere besøker hverandre?

Ingen	> 5
1	> 4
2	> 3
3-4	> 2
5 eller flere	> 1

Ubesvart ble satt til 0 (null) på samtlige spørsmål, og så ble svarene summert (uten veiing), og summen ble lagt i en ny variabel. Summen varierte fra 0-14. Da det var få enheter med verdi nær null og nær 14, ble noen verdier i begge ender av den 14-delte skalaen slått sammen slik at antallet enheter i alle gruppene skulle bli rimelig likt:

Verdi 0-4	> verdi 1
" 5	> " 2
" 6	> " 3
" 7	> " 4
" 8	> " 5
" 9-10	> " 6
" 11-14	> " 7

Det resulterte i en 7-delt verdiskala der verdi 1 = sterkst sosialt integrert og 7 = svakest sosialt integrert. I tabell 2 foran består de som er *sterkt* sosialt integrert av verdiene 1-4, og de som har verdiene 5-7 blir betegnet som *svakt* integrert.

INDEKS FOR PSYKISK HELSE

I Levekårsundersøkelsen 1991 inngikk følgende spørsmål som blir brukt til et samlet mål for psykisk helse:

Spørsmål 136:

Har du i løpet av de siste 6 måneder ofte, av og til eller aldri:

b: vært plaget av nervøsitet, angst eller rastløshet?

c: følt deg deprimeret og nedfor, slik at du ikke orket noen ting?

Svarene på disse to spørsmålene ble først kodet om slik at de som svarte "Ofte" fikk verdien 3, "Av og til" beholdt verdien 2 og "Aldri" fikk verdien 1. Deretter ble svarene på de to spørsmålene *summert* (uten veining). Lav sum vil indikere god psykisk helse, høy sum (maksimalt 6) det motsatte. Følgende femdelte indeks er så lagd og benyttet i *tabell 3*:

- 1 God helse (sum lik 1 eller 2)
- 2 Enkelte problemer (sum lik 3)
- 3 Flere problemer (sum lik 4)
- 4 Store problemer (sum lik 5)
- 5 Dårlig helse (sum lik 6)

Betegnelsen *sterk* psykisk helse brukes om de som omfattes av kategori 1 og 2 på indeksen, mens resten kalles personer med *svak* psykisk helse, jfr. *tabell 4*.

Noter

1. NOS B 511: Levekårsundersøkelsen 1983, NOS B 772: Levekårsundersøkelsen og NOS C 43: Levekårsundersøkelsen 1991.
2. Innsamling og tilrettelegging av data ble opprinnelig gjort av Statistisk sentralbyrå. Hverken Statistisk sentralbyrå eller NSD er ansvarlige for analyser av dataene eller de tolkninger som er gjort her.
3. Ukens statistikk nr. 44 1993.
4. *Graff-Iversen m.fl.* (1992) dokumenterer (s. 3583) at menns og kvinners volds-skader utgjør to ulike syndromer.
5. I vedlegg 1 fins det en nærmere redegjørelse for hvordan indeksen for sosial integrasjon er lagd.
6. I engelskspråklig faglitteratur blir *risktakers* og *riskavoiders* ofte brukt. Den første er særlig utilfredsstillende fordi den signaliserer at slike personer (som deltar i f.eks. dykking, fjellklatring, fallskjermhopping) *søker* aktivitetene fordi de liker å leve med (høy) risiko. Dersom dette er riktig, blir det vanskelig å forstå hvorfor de samme personene er sterkt opptatt av å *redusere* og *unngå* risiko i aktivitetene. Opplæring i risikomomenter og hvordan disse kan unngås hører til basisopplæringen i dykking, klatring og fallskjermhopping. Derfor virker betegnelsen *risikosøker* lite treffende på den som deltar i slikt. Man er trolig nærmere realitetene om slike aktivitetsutøvere gis en betegnelse som formidler at de har *høy toleranse* for risiko. De greier å nyte opplevelsen av aktiviteten, natur og seg selv fordi de tåler å leve med den risiko som aktiviteten medfører. Toleransen for risiko er så høy at risikomomentene ikke ødelegger gleder og nytelse som aktiviteten gir. – Personer som ikke føler seg tiltrukket av slike aktiviteter, eller trekker seg ut etter å ha forsøkt seg, vil formodentlig ofte ha lav toleranse for risiko, slik at redsel, frykt, usikkerhet for at det skal gå galt overskygger og ødelegger mulighetene for å oppleve noe positivt.
7. Spørsmål 136 b og c.
8. Se vedlegg om indeks for psykisk helse.
9. Se også *Geer* (1965), *Klorman m.fl.* (1974) og *Fredrikson* (1983).
10. Kanskje er det tilsvarende grunner til noen av forskjellene mht. frykt mellom eldre og yngre, selv om forskningslitteraturen iflg. *Christensen m.fl.* (1993) s. 308–309 er mindre entydig mht. om angst er stigende med økende alder.

11. Se *Olaussen* (1995c) for nærmere dokumentasjon.
12. Spørsmålstillingen er senere endret slik at alvorlig sjikane er byttet ut med trusler, se foran.
13. Dette framgår av levekårsundersøkelsens mange spørsmål om hvor ofte folk benytter seg av ulike fritids-/kulturtilbud.
14. Egen analyse av Levekårsdata for 1991.
15. *Skogan* (1986) gir en god oversikt over engelskspråklig forskning om kriminalitetsfrykt og nabolag i endring.
16. *Barstad* (1992) og NOS C 43: Tabell 1 s. 40–41.

LITTERATUR

- Balvig F.* (1978): Angst for kriminalitet. Lov-og-orden tendenser i en dansk provinsby. København: Gyldendal.
- Balvig F.* (1990a): "Fear of Crime in Scandinavia – New Reality, New Theory", s.89–127 i: *Snare A.* (red): Criminal Violence in Scandinavia. Scandinavian Studies in Criminology vol. 11, Oslo: University Press.
- Balvig F.* (1990b): Mod et nyt kriminologisk samfundsbillede I. At leve med kriminalitet. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Barstad A.* (1992): "Sosial kontakt: Flere bor alene, men mindre ensomhet?". Samfunns-speilet nr. 1, s. 16–19.
- Box S., C. Hale og G. Andrews* (1988): "Explaining Fear of Crime". British Journal of Criminology, vol. 28 (3), s. 340–356.
- Christensen P. M., S. S. Setre, A. M. Setre og J. H. Beckmann* (1993): "Tunnelangst". Nordisk Psykologi, vol. 45, nr. 4, s. 305–310.
- Dalgard O. S. og T. Sørensen* (red.) (1988): Sosialt nettverk og psykisk helse. Oslo: Tano.
- Eve R. A. og S. B. Eve* (1980): "Fear of teenagers greatly affects life for the nation's elderly". Crime Control Digest, nr. 1, s. 9–10.
- Falck S.* (1992): Utlendinger og kriminalitet. Rapport nr. 2. Oslo: Barnevernets utviklings-senter.
- Fredrikson M.* (1983): "Reliability and validity of some specific fear questionnaires". Scandinavian Journal of Psychology, 24, s. 331–334.
- From C.* (1976): Antonsensaken til salgs. En undersøkelse av pressens behandling av en kriminalsak. Oslo: Institutt for rettsosjologi, stensil nr. 14.
- Fyrand L.* (1994): Sosialt nettverk. Teori og Praksis. Oslo: Tano.
- Geer J. H.* (1965): "The Development of a scale to measure fear". Behaviour Research and Therapy, 3, s. 45–53.
- Graff-Iversen S., T. Gjervik, P. G. Lund-Larsen, A. Hjemmen, O. S. Dalgard og E. Holm-sen* (1992): "Sosialt nettverk, alkoholvaner og voldsskader hos kvinner og menn i Akershus fylke". Tidsskrift for Norsk Lægeförening, 112, nr. 28, s. 3579–83.
- Hauge R.* (1965): "Crimes and the Press" s. 147–164 i *Christiansen K. O.* (red.): Scandinavian Studies in Criminology, vol. 1, Oslo: University Press.
- Heath L.* (1984): "Impact of Newspaper Crime Reports on fear of Crime: multi-methodological investigation". Journal of Personality and Social Psychology, vol. 47, s. 263–276.
- Kennedy L. W. og H. Krahn* (1984): "Rural-Urban Origin and Fear of Crime: The Case for "Rural Baggage". Rural Sociology, vol 49, s. 247–260.

- Klorman R., T. C. Weerts, J. E. Hastings, B. G. Melamed og P. J. Lang* (1974): "Psychometric description of some specific fear questionnaires". *Behavior Therapy*, 5, s. 401-409.
- Kristiansen J. E.* (1992): "Økt kriminalitet, men ingen økning i hverdagsvolden?". *Samfunnsspeilet* nr. 1, s. 20-22.
- LaGrange R. L., K. F. Ferraro og M. Supanicic* (1992): "Perceived Risk and Fear of Crime: Role of Social and Physical Incivilities". *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 29 (3), s. 311-334.
- Liska A. E.* (1990): "Feeling Safe by Comparison: Crime in the Newspapers". *Social Problems*, vol. 37 (3), s. 360-374.
- Maltz M. D.* (1977): "Crime Statistics: A Historical Perspective". *Crime and Delinquency*, vol. 23 (1), s. 32-40.
- Mathiesen T.* (1984): "Pressen og angsten for kriminalitet". *Samtiden* nr. 1, s. 22-34.
- Meling L.* (1978): "Sosial status, fritidsaktivitet og offer for voldshandlinger". *Sosiologi i dag*, Årgang 8, s. 6-27.
- Nordhus G. og E. Vogt* (1980): De typiske voldsskader og deres medisinske følger. Delrapport 8, Stensilert rapport.
- Olaussen L. P.* (1983): "Om angst for vold og alvorlig sjikane". *Lov og rett*, s. 115-134.
- Olaussen L. P.* (1995a): "Voldskriminalitetens utvikling i Norge de to siste tiårene". *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, nr. 2, s. 97-116.
- Olaussen L. P.* (1995b): "Voldsutvikling og samfunnsendringer i Norge". *Lov og rett*, s. 323-338.
- Olaussen L. P.* (1995c): "Beruselse, utelivsdeltakelse og utsatthet for vold". Foreløpig upublisert manuskript.
- Otnes B.* (1989): "Mer vold, men ikke flere ofre". *Samfunnsspeilet* nr. 1, s. 19-21.
- Ringén S.* (1975): "Litt om vold og frykt for vold". *Lov og rett*, s. 227-233.
- Roth M. og N. Argyle* (1988): "Anxiety, Panic and Phobic Disorders: An Overview". *Journal of Psychiatric Research*, vol. 22, Suppl. 1, s. 33-54.
- Rød Larsen T.* (1978): "Voldsbølgen". *Myter og realiteter*. Oslo: Institutt for rettssosiologi, stensil nr. 18.
- Simonsen G.* (1976): *Pressen og virkeligheten*. Oslo: Institutt for rettssosiologi, stensil nr. 14.
- Skogan W.* (1986): "Fear of Crime and Neighborhood Change". I: Reiss A. J. jr. og M. Tonry (eds.): *Communities and Crime. Review of Research in Crime and Delinquency*, vol. 8. Chicago: University of Chicago Press. S. 203-229.
- Sparks R.F.* (1977): *Surveying Victims. A Study of the Measurement of Criminal Victimization, perceptions of crime and attitudes to criminal justice*. New York: John Wiley & Sons.
- Wilson J. Q. og G. L. Kelling* (1993): "Broken Windows". I: Dunham R. G. og G. P. Alpert (eds.): *Critical Issues in Policing*. Second edition. Illinois: Waveland Press. S. 395-407.
- Williams P. og J. Dickinson* (1993): "Fear of Crime: Read All about it? The Relationship between Newspaper Crime Reporting and Fear of Crime". *British Journal of Criminology*, vol. 33 (1), s. 33-56.
- Aarsnes S. G., T. Fuglevik, O. Hesstvedt, V. Johansen og G. Myklemust* (1974): *Kriminalitet til salgs? Oslo: Institutt for kriminologi, stensil nr. 28.*